

В. А. Абдуллаєв, аспірант Чорноморського національного університету імені Петра Могили

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

У статті визначено й висвітлено роль та значення громадянського суспільства у процесах запобігання та протидії корупції в сучасній Україні й запропоновано заходи підвищення цієї ролі. Визначено корупцію як чинник загрози національній безпеці та національним інтересам України й описано негативні наслідки від явища корупції у життєдіяльності українського суспільства. Розглянуто антикорупційні громадські організації як один із головних суб'єктів протидії корупції. Визначено й охарактеризовано нормативно-правову основу здійснення громадськістю антикорупційної діяльності. Розглянуто діяльність Міжнародної антикорупційної організації Transparency International та її акредитованого представника в Україні – Transparency International Ukraine. Наведено форми і методи залучення громадян у роботу механізмів протидії корупції. Визначено дві головні функції сучасних громадських організацій у сфері боротьби з корупцією. З'ясовано вітчизняні причини невикористання можливостей інститутів громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції повною мірою. Визначено пріоритетні завдання щодо формування механізму запобігання та протидії корупції в Україні на законодавчому рівні. Зазначено заходи, необхідні для зміни корупційного менталітету українців. Визначено заходи для посилення ролі інститутів громадянського суспільства в антикорупційній діяльності. З'ясовано умови розвитку участі інститутів громадянського суспільства у запобіганні корупції. Визначено основні завдання вітчизняного державного управління у сфері боротьби з корупцією.

Ключові слова: антикорупційна діяльність, громадські організації, громадянське суспільство, державне управління, інститути громадянського суспільства, корупційний менталітет, корупція, механізми запобігання та протидії корупції, Transparency International, Transparency International Ukraine.

V. A. Abdullayev. The role of civil society in preventing and combating corruption

The article substantiates the relevance of the study of the role of civil society in preventing and combating corruption at the present stage of development of the Ukrainian state. Corruption is identified as a factor threatening the national security and national interests of Ukraine and describes the negative consequences of corruption in the life of Ukrainian society. The analysis of the last thematic researches and publications is carried out. The article identifies and highlights the role and importance of civil society in the processes of preventing and combating corruption in modern Ukraine and proposes measures to enhance this role. The meaningful essence of the concept of “civil society” is revealed and its main elements are defined. Anti-corruption public organizations are considered as one of the main subjects of anti-corruption. The normative and legal basis for public anti-corruption activities is defined and characterized (Constitution of Ukraine, Law of Ukraine “On Public Associations”, Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”, United Nations Convention against Corruption, Universal Declaration of Human Rights, Recommendations of the Istanbul Plan, Code of Best Practice for Public Participation in Decision – Making). The activity of the International Anti-Corruption Organization Transparency International and its accredited representative in Ukraine – Transparency International Ukraine is considered. Measures to promote active public participation in preventing corruption are presented. The directions of increasing the effectiveness of preventing and combating corruption related to the institutions of civil society are indicated. Forms and methods of involving citizens in the work of anti-corruption mechanisms are presented. The two main functions of modern public organizations in the field of anti-corruption have been identified. The domestic reasons for not using the capabilities of civil society institutions in preventing and combating corruption in full have been clarified. Priority tasks for the formation of a mechanism for preventing and combating corruption in Ukraine at the legislative level have been identified. These measures are necessary to change the corruption mentality of Ukrainians. Measures have been identified to strengthen the role of civil society institutions in anti-corruption activities. The leading forms of interaction between public organizations and public authorities in overcoming corruption are presented. The conditions for the development of the participation of civil society institutions in the prevention of corruption have been clarified. The main tasks of the domestic public administration in the field of anti-corruption have been identified. Perspective directions of further theoretical and practical researches are determined. The article formulates and solves a topical scientific problem in the field of public administration, which is to highlight the role of civil society in the process of preventing and combating corruption in modern Ukraine and identify measures to improve it.

Key words: anti-corruption activity, public organizations, civil society, public administration, civil society institutions, corruption mentality, corruption, mechanisms for preventing and combating corruption, Transparency International, Transparency International Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Явище корупції у різній мірі свого прояву притаманне всім існуючим нині країнам. Корупція не тільки суттєво зменшує ступінь довіри громадськості до держави, органів публічної влади, соціальних інституцій, але й спричинює появу соціальної недовіри між різними суб'єктами взаємовідносин у країні. Толерантність громадськості до наявності явища корупції не дає можливості суттєво знизити

рівень корупції у суспільстві. За тієї умови, якщо серед населення немає достатнього попиту на ліквідацію корупції, а більшість громадян вважають її цілком прийнятним і навіть бажаним шляхом вирішення своїх особистісних певних проблем та задоволення власних інтересів, рівень корупції у державному апараті лише збільшується і посилюється, а сама корупція у ньому лише укорінюється. У протидії розповсюдженню явища корупції архіважливу роль має відігравати свідомо й суспільно-активна частина громадянського суспільства, зокрема інститути громадянського суспільства, а особливо громадські організації, що позиціонують себе як антикорупційні. Активно та якісно здійснюючи, як приклад, інформаційно-роз'яснювальну, просвітницьку діяльність серед широких верств населення, ці організації збільшують вплив на різні напрями державної політики у сфері запобігання та протидії корупції шляхом посилення участі громадськості у своїй діяльності.

На вищому рівні керівництва державою сучасні національні лідери публічно декларують необхідність боротьби з корупцією як пріоритетний напрям своєї діяльності.

У *Стратегії національної безпеки України* «Безпека людини – безпека країни», затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, корупцію віднесено до загроз національній безпеці та національним інтересам України й зазначено, що непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище. Боротьбу з корупцією віднесено до основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки. Україна рішуче налаштована на утвердження конституційного принципу верховенства права, рівності усіх перед законом. З метою реалізації конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання держава буде утверджувати принцип нульової толерантності до корупції, забезпечувати ефективну діяльність органів, що запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням [1].

Для широкого кола простих громадян явище корупції виступає обмежувальним чинником у процесі забезпечення їх гарантованих Основним Законом держави прав та свобод людини і громадянина, дотримання принципів, що характерні соціальної і правовій державі. Адже наявність явища корупції нівелює та знищує принцип рівності всіх перед законом та принцип соціальної справедливості. Корупція виступає чинником, що підмінює закон та існуючі норми права і встановлює власні правила у суспільних відносинах. За таких обставин більшість пересічних громадян із часом починають втрачати віру у силу закону, державу і органи публічної влади, що діють від її імені і повинні забезпечувати законні права громадян, а також у дієвість існуючої нормативно-правової бази. Ця зневіра спричиняє деформацію свідомості громадян у межах морально-духовних цінностей та орієнтацій. Державні, публічні, адміністративні послуги надаються не у руслі законності, а за встановленими правилами організованої злочинної діяльності. Отже, з урахуванням таких обставин лише незначна за кількістю когорта населення країни має необмежений доступ до реалізації своїх особистісних приватних інтересів чи інтересів близьких їм людей, а інша, переважна частина громадян, має такі можливості лише у формальному вигляді, тобто насправді можливості простих людей дуже обмежені або ж процедури надання цих можливостей є значно складнішими [2].

Одна із головних проблем конструктивного запобігання та ефективної протидії антисоціальному явищу корупції полягає у тому, що залучення до цього процесу лише одного чи декількох суб'єктів, наприклад таких, як державні інституції, не може забезпечити надпозитивного результату. Запорука ефективності боротьби з корупцією полягає у необхідності залучення до цього процесу якомога більшої кількості суб'єктів антикорупційної діяльності, провідним із яких сьогодні вбачається громадянське суспільство. Саме на роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції й зорієнтований цей етап наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність порушеної проблематики засвідчує наявність великої кількості теоретико-практичних досліджень таких авторитетних науковців, як: О. Бусол, М. Мельник, А. Михненко, О. Мусієнко, Є. Невмержицький, Н. Нижник, В. Олуйко, С. Серьогін, А. Тіньков та ін. Ракурс нашого дослідження зумовив необхідність звернути увагу на тематику дослідження таких авторів, як: Л. Герасименко [2], Л. Івашова [3], Н. Ковальов [3], Н. Красильнікова [4], А. Лаврент'єв [4], В. Ортинський [5], Н. Підбережник [6], І. Танас [2], М. Шедий [7], С. Шрамко [8], Б. Якимюк [9] та ін. Віддаючи данину поваги зазначеним вченим та їх науковому доробку, слід зауважити, що процес дослідження архіскладного та багатоаспектного явища корупції не є вичерпним, що й зумовлює актуальність розгляду ролі громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції на сучасному етапі розвитку української держави.

Метою статті є висвітлення ролі громадянського суспільства у процесах запобігання та протидії корупції в сучасній Україні й визначення заходів її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті євроінтеграційного вектору розвитку української держави, а саме у межах інтеграції України до міжнародної спільноти, міжнародних інституцій, зокрема до Європейського Союзу, керівництво держави у короткі терміни має де-факто, а не де-юре продемонструвати конструктивну взаємодію й ефективну співпрацю з громадянським суспільством. Це постає особливо важливим у межах

оцінки Міжнародною антикорупційною організацією **Transparency International** прогресу досягнутого українською владою у процесах запобігання та протидії корупції.

Під *громадянським суспільством* ми розуміємо інтегроване позначення всієї сукупності існуючих у суспільстві відносин, які не є державно-політичними, такої сторони життєдіяльності суспільства та окремих індивідів, яка перебуває поза сферою впливу держави, за межами її директивного регулювання й регламентації. Громадянське суспільство є механізмом соціальної взаємодії, що складається із системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, місцем соціальних дій, відносно автономних від держави. Громадянське суспільство включає три елементи: членство в асоціаціях і рухах; готовність терпимо ставитися до різних політичних поглядів та участі громадян у різних об'єднаннях; громадянську відповідальність людини перед суспільством. На думку А.Ф. Колодій, термін «Громадянське суспільство» позначає структурно визначену, інституціалізовану підсистему суспільства зі специфічними, тільки їй притаманними, незалежними від держави, добровільними формами громадської активності й солідарності, з особливими культурними і навіть соціально-психологічними ознаками. У свою чергу, Ю.П. Сурмін тлумачить громадянське суспільство як суспільство людей, які володіють повнотою прав та обов'язків громадян стосовно держави й повнотою прав та обов'язків держави стосовно громадян. Таким є об'єктивний зміст громадянського суспільства. Але є й суб'єктивна складова частина, яку визначає діяльність соціальних груп, рухів і громадян. Власне, під громадянським суспільством найчастіше розуміють, на думку науковця, незалежну від держави особливу сферу громадського життя, що складається з різних соціальних груп, рухів, об'єднань, культурних, національних, територіальних та інших угруповань і є формою вираження різноманітних інтересів особистості [10, с. 120–121].

Сучасне громадянське суспільство відіграє вагомую роль у запобіганні та протидії корупції. Однак варто навести думку О. Костенка, який говорить про те, що явище корупції є ознакою всього громадянського суспільства, а не тільки держави. Саме люди, громадяни, а не хто інший, ініціюють корупцію, створюють передумови для її появи та розвитку, беруть участь у корупційних діях тощо, тому доречно вести мову про «корупційну активність громадян» та про засоби зменшення її рівня. Тобто громадянське суспільство виступає одним із джерел появи та розповсюдження явища корупції. Однак реальною, а не псевдо-антикорупційною діяльністю, більшою мірою займаються морально зрілі та свідомі громадяни із яскраво вираженою соціально-справедливою життєвою позицією, які є невід'ємними складовими частинами різнопрофільних інститутів громадянського суспільства. Саме таких суб'єктів запобігання та протидії корупції ми і розглядатимемо у межах цього етапу дослідження.

За результатами дослідження Барометру світової корупції (Global Corruption Barometer) від Transparency International і Gallup International Association кожен четвертий мешканець планети ставав учасником корупційних правопорушень. Дійсно, корупція як явище притаманна ледве не всім країнам світу, а в Україні вона настільки розповсюджена, що стала вже не девіантною поведінкою, а частиною соціальної норми [8, с. 48].

Одним із суб'єктів протидії корупції і в міжнародному, і в українському праві є *інститути громадянського суспільства*, серед яких на особливу увагу заслуговують антикорупційні громадські організації та об'єднання. Саме громадські організації антикорупційного спрямування, як вважає М. І. Мельник, відіграють у сучасному світі провідну роль у процесах і заходах запобігання та протидії проявам корупції, що полягає у сприянні відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади, що у загальному підсумку є запорукою створення відповідних умов для боротьби з корупцією, виявлення фактів корупційних діянь, корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією, і притягнення винних осіб до різних видів відповідальності, передбаченої чинним законодавством.

Правовою основою для здійснення цієї діяльності є ст. 36 Конституції України і Закон України «Про громадські об'єднання». Також громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники та окремі громадяни у діяльності щодо запобігання корупції наділені правами, перелік яких наведено у ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції». Відповідно до означеного антикорупційного закону держава заохочує громадян до викриття інформації про корупційні злочини. Для того в Україні запроваджено інститут викривачів фактів корупції.

Національне законодавство та політика протидії корупції ґрунтуються на вже існуючому міжнародному нормативно-правовому антикорупційному доробку. Так, скажімо, стаття 13 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції встановлює міжнародний стандарт залучення громадськості до діяльності, що спрямована на організацію та реалізацію заходів запобігання та подолання корупції. Відповідно до наведеної статті, кожна держава-учасниця вживає відповідних заходів у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права з метою сприяння активній участі окремих осіб, груп, інституцій за межами державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що реалізують свою діяльність на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції [5, с. 2; 11]. Отже, принципи та форми участі суспільства у попередженні корупції і протидії їй визначені у статті 13 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та охоплюють, зокрема: 1) посилення прозорості і сприяння залученню громадян до процесів прийняття рішень; 2) забезпечення для громадськості ефективного доступу до інформації; 3) здійснення заходів

з інформування громадськості, які б сприяли створенню атмосфери нетерпимості до корупції; 4) повагу, заохочення і захист свободи пошуку, отримання і поширення інформації про корупцію [11].

Відповідна діяльність держави повинна включати, зокрема, залучення широкого кола громадян до процесів прийняття та реалізації прийнятих рішень, а також підвищити рівень відкритості та прозорості органів публічної влади шляхом забезпечення права та його ефективної реалізації на отримання публічної інформації та права вільно збирати, публікувати та розповсюджувати інформацію відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та інших міжнародних тематичних документів, у яких задекларовано це право [5].

Посилення якості взаємодії між органами публічної влади і громадянським суспільством у питаннях запобігання та протидії корупції вимагають також і рекомендації Стамбульського плану, третій принцип якого передбачає підтримку активної участі громадськості у відповідних процесах реформування шляхом сприяння суспільному обговоренню проблем корупції й участі громадян у попередженні її проявів [9].

Ще одним тематичним міжнародним документом є Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 р. Він встановив такі форми участі громадськості у процесі прийняття рішень: 1) інформація (встановлення права на доступ до публічної інформації, що є мінімальним, але необхідним стандартом залучення громадськості до процесу прийняття рішень органами державної влади); 2) консультація (форма ініціативи, коли органи державної влади просять неурядові організації висловити їхню думку стосовно конкретного політичного питання чи політичного процесу); 3) діалог (конкретний діалог ґрунтується на взаємних інтересах стосовно окремого політичного процесу. Такий діалог зазвичай веде до вироблення спільної рекомендації, стратегії або законопроекту. Він складається зі спільних, як правило, частих і регулярних зустрічей та має на меті розроблення основних політичних стратегій і часто приводить до узгоджених результатів); 4) партнерство (партнерство передбачає спільну відповідальність на кожному етапі процесу прийняття політичних рішень: від встановлення порядку денного, складання проекту і прийняття рішень до реалізації політичних ініціатив. Він є вищим рівнем участі) [5].

Головними реалізаторами зазначених вище принципів, закріплених у міжнародних нормативно-правових актах, на сучасному етапі розвитку глобалізаційного суспільства виступають антикорупційні громадські організації міжнародного рівня.

Однією із найавторитетніших таких організацій є *Transparency International*, що з часу свого заснування (1993 р.) і досі справляє значний вплив на організацію антикорупційних кампаній у всьому світі. Більшість існуючих глобальних антикорупційних ініціатив пов'язані саме з діяльністю цієї організації, це Міжнародна Антикорупційна Конференція, Індекс сприйняття корупції (1995 р.), Індекс хабародавців (1999 р.), Глобальний Барометр корупції (2003 р.). Місією організації є зниження рівня корупції у світі. Ця організація має свої філії у багатьох країнах світу: *Transparency International* присутня більш ніж у 110 державах, не виключенням є і Україна.

Transparency International Ukraine – це акредитований представник глобального руху *Transparency International*, що комплексно підходить до розроблення і впровадження змін задля зниження рівня корупції. У 2014 році *Transparency International Ukraine* отримала повну офіційну акредитацію як представник глобального руху. Стратегічними пріоритетами організації на 2019–2021 рр. є: 1) запобігання корупції (мінімізувати можливість виникнення корупційних ризиків на національному та місцевому рівнях шляхом збільшення прозорості та підвітності роботи органів влади); 2) залучення до боротьби з корупцією (залучити максимальну кількість прибічників та створити умови для об'єднання їх у дієву мережу, забезпечивши сталу підтримку); 3) покарання корупції (забезпечити ефективну систему покарання за вчинення корупційних правопорушень). За час свого існування *Transparency International Ukraine* здійснила низку знаменних для України заходів. Під час Революції Гідності організація була джерелом об'єктивної інформації про розвиток подій в Україні для журналістів та міжнародних партнерів з усього світу. Ця організація долучилася до створення платформи «Реанімаційний пакет реформ» та разом із партнерами розробили законопроекти, що лягли в основу майбутньої антикорупційної реформи. *Transparency International Ukraine* адмініструвала реформу публічних закупівель та державних продажів. Організація передала державі відповідні електронні системи, адміністраторами яких стали держпідприємства ProZorro та ProZorro. Продажі. Аналогічно організація долучилася до медичної реформи – передала державі електронну медичну систему eHealth. Також роль організації була значною у запуску Вищого антикорупційного суду. Українське представництво *Transparency International* одним з перших в країні почало займатися підтримкою викривачів корупції. Також *Transparency International Ukraine* займається підвищенням прозорості місцевого самоврядування через програму «Прозорі міста». Контроль за дотриманням законодавства та принципів системи ProZorro в публічних закупівлях організація здійснює через спільноту організовану довкола проекту DOZORRO [12].

За даними Державної служби статистики України [13] за 2021 рік, в Україні нараховується більше двох сотень громадських організацій, що позиціонують свою діяльність як антикорупційну. Однак, на відміну від *Transparency International Ukraine*, їхня діяльність у сучасній Україні не стала ефективним механізмом запобігання та протидії

корупції. Не враховуючи діяльність Transparency International Ukraine, можемо стверджувати, що сьогодні в українській державі немає по-справжньому потужних загальнонаціональних незалежних громадських організацій антикорупційного спрямування (рухів), здатних дієво впливати на державну та політичну владу, органи публічної влади, окремих представників, хоча, опираючись на оцінки громадськості щодо стану корупції в країні, запит на подібні організації та рухи все ж таки існує [2].

Норми міжнародного права зобов'язують держави, зокрема й Україну, вживати заходів для сприяння активній участі окремих осіб і груп осіб, що не належать до державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації тощо, що функціонують на базі громад у запобіганні корупції й боротьбі з нею. Такими заходами є:

- посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень;
- забезпечення для населення ефективного доступу до інформації;
- проведення заходів з антикорупційної освіти;
- реалізація програм державної освіти в дусі нетерпимості у ставленні до корупції;
- повага, заохочення та захист свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію;
- забезпечення доступу до органів з протидії корупції для подання ним відомостей, зокрема і анонімно, про корупційні злочини [4, с. 24].

Український державно-управлінський механізм запобігання та протидії корупції вибудовується з урахуванням світового, так як інститути громадянського суспільства розглядаються у вітчизняно-науковому та нормативно-правовому полі як тріада компонентів, а саме: як суб'єкти запобігання, протидії та боротьби з корупцією; як суб'єкти взаємодії з органами публічної влади; як суб'єкти відповідальності за корупційні злочини, корупційні порушення та порушення, пов'язані з корупцією.

З урахуванням закордонного досвіду в Україні мають активніше реалізовуватися такі чотири, на наш погляд, основні, *напрями підвищення ефективності запобігання та протидії корупції* пов'язані з інститутами громадянського суспільства:

- 1) створення дієвого механізму взаємодії правоохоронних та інших компетентних державних органів з інститутами громадянського суспільства, зокрема з громадськими організаціями антикорупційного спрямування та окремими свідомими громадянами;
- 2) вжиття конкретних заходів, спрямованих на системне залучення громадян до активнішої участі у процесі запобігання та протидії корупції;
- 3) забезпечення відкритого доступу громадян до інформації про діяльність органів публічної влади;
- 4) посилення контролю за вирішенням питань, що містяться у зверненнях громадян та відповідальності за недотримання норм чинного законодавства України.

Вчені давно відзначають зв'язок принципів прозорості та клієнтелізму під час удосконалення державної служби, без яких адміністративний апарат не може бути відкритим для контролю з боку громадянського суспільства. Цьому заважає відсутність дієво-необхідних інституційних механізмів. Разом з тим, досвід зарубіжних країн показав, що населення, об'єднане в інститути, виконує вирішальну функцію у профілактиці корупційних діянь. Ця функція закріплена у більшості міжнародних нормативно-правових актів, що підписані і ратифіковані в Україні. Зокрема, у Конвенції Організації Об'єднаних Націй з протидії корупції міститься сукупність норм, що закріплюють заходи профілактичного характеру, що рекомендовані до здійснення громадськими організаціями та об'єднаннями, зокрема: з метою популяризації причин і наслідків корупційних дій, необхідно залучати інститути громадянського суспільства. Планомірне підвищення культури населення, досягнення максимальної прозорості процедур надання державних і муніципальних послуг, а також постійна профілактична, попереджувальна робота абсолютно всіх органів державної влади та інститутів громадянського суспільства виступають дієвим механізмом боротьби з корупцією. *До форм і методів залучення громадян у роботу механізмів протидії корупції відносяться:*

- впровадження реально-дієвого механізму участі інститутів громадянського суспільства у здійсненні незалежної антикорупційної експертизи документів;
- участь населення у розслідуванні злочинів і проступків корупційного характеру;
- створення і здійснення антикорупційних освітніх програм;
- виховання у населення неприязні до корупційних відносин;
- формування і підтримка інтернет-порталів та інших веб-сайтів, що висвітлюють проблеми протидії корупції і ін. Але для того, щоб реалізовувати зазначені заходи, вирішувати складні завдання протидії корупції у нашій країні, інститути громадянського суспільства, на наше глибоке переконання, повинні володіти саме дієвими законними повноваженнями [3, с. 311–312].

Сучасні громадські організації виступають своєрідними посередниками між органами публічної влади та суспільством. У сфері боротьби з корупцією вони виконують такі дві головні *функції*:

1. Відіграють роль критичного спостерігача за діяльністю органів публічної влади за допомогою запитування інформації про їх діяльність, викриття корупційних діянь, правопорушень, моніторингу поведінки публічних осіб та їхнього способу життя, контролю над процесом здійснення державних закупівель тощо.

2. Здійснюють адвокатування та інформаційно-роз'яснювальну та просвітницьку діяльність серед населення. Неурядові організації збирають та обробляють інформацію пов'язану із корупцією, досліджують шляхи подолання корупційних проявів, формулюють пропозиції та створюють відповідні проекти, а потім висувають їх із метою реалізації органам публічної влади [5, с. 4].

У сучасній Україні можливості інститутів громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції використовуються не повною мірою через низку *причин*, до яких відносимо:

- несистемність діяльності інститутів громадянського суспільства;
- нерозвиненість інститутів громадянського суспільства;
- надмірну регламентацію форм безпосередньої демократії;
- переважно рекомендаційно-консультативний характер участі громадян у державному та місцевому управлінні;
- відмінність ролі і значення інститутів громадянського суспільства на різних територіях країни та рівнях державного і місцевого управління тощо.

Тому до кола пріоритетних *завдань* щодо формування механізму запобігання та протидії корупції в Україні на законодавчому рівні мають бути віднесені і антикорупційна просвіта громадян; і реалізація положень, що стосуються зобов'язань підприємств, установ та організацій вживати відповідних заходів щодо попередження корупції, а саме:

- 1) визначення підрозділів або посадових осіб, відповідальних за профілактику корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією;
- 2) взаємодія та співробітництво підприємств, установ та організацій з правоохоронними органами та уповноваженими суб'єктами здійснення антикорупційної діяльності;
- 3) розроблення та впровадження у практику стандартів, норм і процедур, спрямованих на забезпечення добросовісної роботи підприємства, установи, організації шляхом прийняття кодексів етики та поведінки працівників;
- 4) своєчасне запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;
- 5) недопущення складання неофіційної звітності тощо [4].

Невирішеним сьогодні залишається питання, *як змінити корупційний менталітет українців*. Для цього необхідно вжити цілий комплекс заходів, і передусім потрібно почати з подолання пасивності населення і усталеного в суспільстві сприйняття корупції як доконаного факту. У формуванні нетерпимості до корупційних проявів повинні бути зацікавлені всі суб'єкти громадянського суспільства: політичні партії, громадські організації та асоціації, соціальні рухи, третій некомерційний сектор, представники приватного сектора, місцеве самоврядування, засоби масової інформації, експертне співтовариство і, звичайно ж, пересічні громадяни, які щодня відчують на собі негативні наслідки корупції. Проблема полягає у тому, як залучити такі цивільні групи до конструктивної антикорупційної діяльності. Для цього необхідно: розвивати структури громадянського суспільства, у першу чергу некомерційні організації та їх коаліції (стратегія усвідомлення); розвивати систему громадянської освіти серед некомерційних організацій, шкіл і закладів вищої освіти, залучати до цієї системи владні структури, створювати спеціальні центри громадянської освіти (стратегія усвідомлення); обмінюватися досвідом і впроваджувати перспективні форми громадської участі у різних регіонах країни (стратегія попередження) [7].

Отже, для посилення ролі інститутів громадянського суспільства необхідно:

- посилити вплив громадського контролю щодо запобігання та протидії корупції;
- розробити та внести пропозиції відносно вирішення конфлікту інтересів між державою та суспільством щодо розповсюдження інформації засобами масової інформації;
- з'ясувати потенціал інститутів громадянського суспільства, зокрема громадських організацій та де-факто, а не де-юре збільшити їх роль та значення у реалізації заходів запобігання та протидії корупції спираючись на головні положення чинного Закону України «Про запобігання корупції»;
- провести низку організаційних заходів, що будуть націлені на активізацію багатостороннього інформаційного обміну між громадськими організаціями, іншими інститутами громадянського суспільства, засобами масової інформації, органами публічної влади тощо [2, с. 162].

На думку Н. Підбережника, провідними формами взаємодії між громадськими організаціями та органами публічної влади у питаннях подолання корупції мають стати:

- здійснення громадськими організаціями та органами публічної влади моніторингу і аналізу громадської думки відносно причин виникнення та шляхів подолання явища корупції;
- створення на громадських засадах при органах публічної влади за участю громадських фахівців консультативно-дорадчих експертних органів, основним завданням яких стала б реалізація антикорупційних проектів аналітичного, дослідницького та інформаційного напрямів;

- спільне забезпечення інформаційної відкритості у суспільстві про стан, рівень, обсяги корупції та ефективність заходів із запобігання та подолання корупції, виявлення конкретних випадків корупційних діянь;
- налагодження органами публічної влади та громадськими організаціями більш результативних каналів подання заяв, скарг та пропозицій з боку громадян, що стосуються питань боротьби з корупцією;
- здійснення громадськими організаціями громадського контролю за діяльністю органів публічної влади у сфері запобігання та протидії корупції у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності та результативності, подання органам публічної влади експертних пропозицій;
- взаємодія між органами публічної влади та громадськими організаціями під час вироблення політики підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів державного управління, спільному навчанні посадових осіб та представників громадських організацій навикам ефективної співпраці та комунікації, ознайомлення громадськості з формами її участі у процесах боротьби з корупцією тощо [6].

З урахуванням вище наведеного доходимо висновку, що чинні нині міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти передбачають низку способів впливу громадянського суспільства, його інститутів, зокрема громадських організацій антикорупційного напрямку, на діяльність, пов'язану із боротьбою з корупцією в органах публічної влади, що виступають проосновою появи корупції в усіх сферах життєдіяльності країни. До таких *способів* належать: критичне висвітлення діяльності органів публічної влади та відповідних публічних осіб незалежними і незаангажованими засобами масової інформації; здійснення активної інформаційної діяльності відносно своєчасного і повного інформування широких верств населення про потенційні або вже виявлені факти корупції в органах публічної влади; здійснення громадського контролю; розроблення та реалізація в практичній площині освітніх програм із залученням фахівців та експертів із громадських організацій тощо.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Відповідно до поставленої у роботі мети узагальнення результатів проведеного дослідження надало можливість сформулювати такі *висновки та пропозиції*.

- Участь інститутів громадянського суспільства у запобіганні корупції може отримати свій *розвиток*, якщо:
- забезпечити інформаційну підтримку програм, проєктів, акцій та інших ініціатив у сфері попередження корупції, здійснюваних інститутами громадянського суспільства;
 - висвітлювати підсумки діяльності інститутів громадянського суспільства, що беруть найбільш активну участь у попередженні корупції;
 - налагодити активну взаємодію інститутів громадянського суспільства з представниками органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
 - виробити заходи заохочення активності інститутів громадянського суспільства, що беруть участь у запобіганні корупції;
 - розширити перелік інформації про діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування, що розміщується в мережі «Інтернет»;
 - удосконалювати систему захисту осіб, які заявляють про корупцію;
 - заохочувати збір інформації про очевидну невідповідність витрат осіб, що займають державні та муніципальні посади, державних і муніципальних службовців їх офіційним доходам;
 - сприяти інститутам громадянського суспільства, що здійснюють збір і кваліфіковану юридичну оцінку інформації, що надходить від громадян і господарюючих суб'єктів, про корупційні схеми, факти корупційної поведінки, конфлікти інтересів;
 - розробити та реалізовувати на практиці актуально-сучасний план заходів щодо підвищення правосвідомості громадян;
 - розвивати мережу некомерційних організацій, що надають безоплатну кваліфіковану юридичну допомогу громадянам;
 - організувати систему навчання представників інститутів громадянського суспільства з метою роз'яснення повноважень у питаннях попередження корупції та відпрацювання практичних навичок проведення експертиз, моніторингу тощо [4].

Підсумовуючи все вищенаведене, виокремлюємо такі три головні положення:

1. Вітчизняна *антикорупційна політика* має реалізовуватися лише за активної участі свідомої громадськості, що проявляється діяльністю інститутів громадянського суспільства, зокрема громадськими організаціями антикорупційного спрямування, і засновуватися на комплексному застосуванні процедур такого характеру, як: попереджувальний, просвітницький, контролюючий та викривальницький.

2. Посилити вплив громадської активності у процесах боротьби з корупцією в сучасній Україні мають такі *чинники*: мінімізація бюрократичних процедур щодо отримання інформації відносно корупційних факторів; подальше удосконалення діяльності, у контексті реалізації принципів публічності, прозорості та відкритості, судових і правоохоронних органів; здійснення надійного захисту викривачів корупції тощо.

3. Зміцнити роль громадянського суспільства у процесах запобігання та протидії корупції сприятиме активне використання таких *форм комунікації* між органами публічної влади і громадськими організаціями, як: обопільне здійснення антикорупційного моніторингу; у межах державної антикорупційної політики активне впровадження в життя програм дослідницького, аналітично-аналізуючого, роз'яснювально-просвітницького характеру; забезпечення з боку органів публічної влади відкритості та доступності інформації для широких верств населення про стану, рівень, обсяги корупції та здійсненні відповідні антикорупційні заходи тощо.

Результати наукового дослідження, наведені висновки і пропозиції слугують підґрунтям для теоретико-практичного дослідження державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні порівняно з досвідом інших держав.

Список використаних джерел:

1. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 04.08.2021 р.).

2. Танас І., Герасименко Л. Посилення ролі громадянського суспільства та засобів масової інформації у виявленні та запобіганні корупції. 2017 р. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4153/1/-%20ЗБІРНИК%20ТЕЗ%20%20ост._p159-161.pdf (дата звернення: 05.08.2021 р.).

3. Ковалев Н.Ю. Институты гражданского общества как актор противодействия коррупции. Сборник материалов I Всероссийской научно-практической конференции «Роль гражданского общества в противодействии коррупции», тематическое направление «Гражданское общество против коррупции», Том 1 № 8 (фев. 2019), С. 309–316.

4. Лаврентьев А., Красильникова Н. Участие институтов гражданского общества в предупреждении коррупции. «Наука. Мысль: электронный периодический журнал. Серия «Юридические науки». № 5–2. 2016. С. 24–29. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchastie-institutov-grazhdanskogo-obschestva-v-preduprezhdenii-korruptsii/viewer> (дата звернення: 05.08.2021 р.).

5. Ортинский В. Роль гражданского суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 3 (27), 2020. С. 1–6.

6. Підбережник Н. Участь громадськості у запобіганні та протидії корупції в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 3 (48). ч. 1. С. 131–137.

7. Шедий М.В. Антикоррупционный потенциал гражданского общества как социальный ресурс государственной политики противодействия коррупции. Права человека в контексте формирования гражданского общества: теория и практика: материалы международной научно-практической конференции. Елец: Елец. филиал НОУ ВПО «Рос. новый ун-т», 2013. С. 101–109.

8. Шрамко С.С. Роль громадської свідомості у запобіганні корупції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 28. Том 3. 2014. С. 48–51.

9. Якимюк Б.М. Вплив громадських організацій на протидію корупції в Україні. Інвестиції: практика та досвід (серія «Державне управління»). № 18/2013. С. 161–164.

10. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В.М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 748 с.

11. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: http://www.unodc.org/pdf/corruption/publications_unodc_convention-r.pdf (Дата звернення: 06.08.2021 р.).

12. Офіційний сайт Transparency International Ukraine. Про нас. URL: <https://ti-ukraine.org/about/#mission> (дата звернення: 07.08.2021 р.).

13. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Реєстр громадських організацій. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.08.2021 р.).

References:

1. President of Ukraine (2020), “National Security Strategy of Ukraine “Human Security – Country Security”, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (Accessed 04 august 2021).

2. Tanas, I. and Herasymenko, L. (2017), “Strengthening the role of civil society and the media in detecting and preventing corruption”, available at: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4153/1/-%20ЗБІРНИК%20ТЕЗ%20%20ост._p159-161.pdf (Accessed 05 august 2021).

3. Kovalev, N.Ju. (2019), “Civil society institutions as an actor in combating corruption”, *Sbornik materialov I Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii “Rol' grazhdanskogo obshhestva v protivodejstvii korrupcii”*, *tematicheskoe napravlenie “Grazhdanskoe obshhestvo protiv korrupcii”* [Collection of materials of the I All-Russian Scientific and Practical Conference “The Role of Civil Society in Countering Corruption”, thematic area “Civil

Society Against Corruption”] I Vserossijskaja nauchno-prakticheskaja konferencija “Rol' grazhdanskogo obshhestva v protivodejstvii korrupcii” [I All-Russian Scientific and Practical Conference “The Role of Civil Society in Combating Corruption”] Altai State University, Altai, Russia, pp. 309–316.

4. Lavrent'ev, A. and Krasil'nikova, N. (2016), “Participation of Civil Society Institutions in Preventing Corruption”, *Nauka. Mysl': elektronnyj periodicheskij zhurnal*, no. 5–2, pp. 24–29, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchastie-institutov-grazhdanskogo-obshchestva-v-preduprezhdenii-korrupsii/viewer> (Accessed 05 august 2021).

5. Ortyns'kyj, V. (2020), “The role of civil society and the media in the fight against corruption”, *Visnyk natsional'noho universytetu “L'vivs'ka politehnika”*. Seriya: “Yurydychni nauky”, no. 3 (27), pp. 1–6.

6. Pidbereznyk, N. (2016), “Public participation in preventing and combating corruption in Ukraine in the context of European integration processes”, *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3 (48), part 1, pp. 131–137.

7. Shedij, M.V. (2013), “Anti-corruption potential of civil society as a social resource of state anti-corruption policy”, *Prava cheloveka v kontekste formirovanija grazhdanskogo obshhestva: teorija i praktika: materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii* [Human rights in the context of the formation of civil society: theory and practice: materials of the international scientific and practical conference], Prava cheloveka v kontekste formirovanija grazhdanskogo obshhestva: teorija i praktika [Human rights in the context of the formation of civil society: theory and practice], Elets Branch of the Russian New University, Elets, Russia, pp. 101–109.

8. Shramko, S.S. (2014), “The role of public consciousness in preventing corruption”, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, Seriya “Pravo”, vol. 28, t. 3, pp. 48–51.

9. Yakymiuk, B.M. (2013), “The influence of public organizations on the fight against corruption in Ukraine”, *Investytsii: praktyka ta dosvid (seriya “Derzhavne upravlinnia”)*, no. 18, pp. 161–164.

10. Kovbasiuk, Yu.V., Kniaziev, V.M. and Rozputenko, I.V. (2011), *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia : u 8 t.* [Encyclopedia of Public Administration: in 8 vols], vol. 1: Theory of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 748 p.

11. United Nations (2003), “United Nations Convention against Corruption”, available at: http://www.unodc.org/pdf/corruption/publications_unodc_convention-r.pdf (Accessed 06 August 2021).

12. The official site of Transparency International Ukraine (2021), “About us”, available at: <https://ti-ukraine.org/about/#mission> (Accessed 07 August 2021).

13. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2021), “Register of public organizations”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 08 August 2021).